

ПРИКАЗИ

Габриела СИМОНОВА

Александар С. Атанасовски, *Македонија во XIV век, Напредок, Тетово 2009; 293 стр.*

Во 2009 година излезе од печат монографијата „Македонија во XIV век“ на авторот проф. д-р Александар Атанасовски, во издание на издавачката куќа „Напредок“ од Тетово. Трудот претставува дополнета и делумно изменета докторска дисертација на авторот, одбранета на Институтот за историја при Филозофскиот факултет во Скопје.

По предговорот (5-10) и воведот (11-19), поместени се четири глави соодветно насловени, секоја со одреден број поднаслови, прилог (244-254), заклучок (255-264), резиме на англиски јазик (265-272) и список на користена библиографија - извори и литература (273-293). На насловната страна се наоѓа илустрација на манастирот „Св. Ѓорѓи“ од с. Старо Нагоричино, Кумановско, од XIV век. Текстот е илустративно поткрепен со седум историско-географски карти.

Авторот во предговорот (5-10) го наведува нецелосното и парцијалното проучување на историјата на Македонија во XIV век како главна причина во неговата определба за проучување на историјата од наведениот период. Користејќи ги критички изворните материјали и постојната литература, авторот дава синтетизиран преглед на настаните во Македонија во XIV век. Потоа хронолошки ги наведува авторите што се занимавале со историјата на овој период и нивните дела во кои се презентирани дотогашните резултати од нивните истражувања, а кои, пак, од своја страна, даваат значителен придонес во расветлувањето на одделни прашања од наведената проблематика.

Во воведот (11-19) е скицирана општата општествено-политичка констелација во Византија и на Балканот во втората половина на XIII век, односно непосредно по реставрацијата на Византиската Империја во 1261 година од страна на никејскиот владетел Михаил VIII Палеолог (1259-1282). Во тој контекст е одредена и положбата на Македонија во обновената Империја. Имено, тогаш како што наведува авторот, Македонија станала погранична кон српската држава, а одржувањето на власта во

Македонија, за Византија било од животен интерес. Вооружените судири на Византија со нејзините непријатели најчесто се одигрувале на територијата на Македонија или во нејзиното непосредно соседство. За одржувањето на византиската власт во Македонија, суштествена улога играла воспоставената политичка и црковна управа. Во овој период се интензивирал и процесот на феудализација, со оглед на тоа што поголемиот дел од земјата преминал во рацете на големите земјопоседници, а во пронија биле давани територии на цели села, како што забележал авторот.

Македонија во првата половина на XIV век (20-127) е во центарот на вниманието на глава еден, во која се обработени одделни прашања во посебни поднаслови.

Српските завладувања во Македонија во периодот од 1282 до 1345 година биле реализирани од српските владетели Милутин, Стефан Дечански и Стефан Душан. Авторот дава хронолошки преглед на реализираните завладувања, посочувајќи ги притоа главните причини и последици од овие освојувања. Настаните поврзани со српските завладувања во Македонија се во директна корелација со настаните поврзани со експедицијата на Каталанците во Македонија, потоа со договорот на Карло Валоа и Милутин за поделба на Македонија, како и со граѓанската војна во Византија меѓу Андроник II и неговиот внук, вклучително и нејзините последици по Македонија.

Во военоадминистративен поглед, во Македонија е присуно двојство во уредувањето - византиско и српско. Делот што останал под Византија бил уреден согласно со постојниот систем во Византија. Тоа е период кога тематското уредување пропаѓа, а на негово место се јавува системот на катепаникии на чело со кефалија. Додека во делот под српска власт била вршена адаптација на византиската административна управа кон потребите на српската држава, при што Душан извршил и условна административна поделба на својата држава на српска и грчка земја (Романија).

Црковните услови, или поточно односот на српските владетели кон Охридската архиепископија и црквите во Македонија биле во директна зависност од политичката ситуација и потребите на владетелите. Преку обновувањето на црквите и манастирите и преземањето на ктиторството врз нив, српските владетели создавале база за воспоставување трајна и стабилна власт во новоосвоените области.

Аграрните односи го задржале својот традиционален облик. Бил променет само врховниот сопственик на земјата, а обврските на феудално-зависното население останале непроменети.

Во овој период како самостојни феудални владетели во Македонија се јавуваат - Хреља и Јован Оливер. Хреља првпат се

споменува во 1328 година и ги владеел областите околу Штип, Струмица, Стоб на Рила, Мелник, Пијанец и Малешево до 1343 година, кога повторно потпаѓаат под српска власт. Според авторот, тој потекнувал од месното македонско население и првин бил во служба на Византија, потоа преминал во служба на српските владетели, а по 1336 г. се осамостоил. Во текот на граѓанската војна меѓу регентите на Јован V, Хреља бил на страната на Јован Кантакузин. На крајот тој станал жртва на заговор како што забележал авторот.

Од 1336 година како феудален владетел со голема самостојност, во изворите се споменува Јован Оливер. Тој ги владеел областите по средниот тек на Брегалница со Злетово, Мороздвизд и Пијанец. Јован Оливер бил богат феудалец со своја војска, потчинета властела за што сведочи неговата задужбина - Лесновскиот манастир, а веројатно ковал и монети. Последен пат се споменува во 1354 година.

Во 40-тите години на XIV век во единствената византиска енклава Солун избувнало востание познато како Востание на Зилотите (1342-1350) насочено против феудалната аристократија. Солун цели осум години живеел посебен живот. Настаните поврзани со востанието се хронолошки разработени од авторот, кој дал и свое видување за нив.

Во втората глава (127-184) е обработена темата „Македонија во периодот на распаѓањето на Српското Царство“. Во периодот од 1355 до 1365 година во Македонија биле формирани повеќе феудалните држави и кнежевства. Најпрвин во градот Сер и неговата област се издвоила државата на царицата Елена. На север во Славиште и околината моќен станал севастократорот Влатко. Во Драма управувал Воихна, додека со градовите Бер и Воден управувал војводата Хлапен. Областите околу Радовиш и дел од Струмичко биле потчинети на војводата Никола. Со градот Охрид управувал Бранко Младеновиќ, а Мариово го владеел Прељуб, по неговата смрт, неговата жена Ирина. Во овој период сиве овие владетели биле номинално потчинети на српскиот цар, но фактички управувале самостојно. По однос на потеклото на овие владетели авторот посветил посебно внимание и понудил свои видувања.

До 1365 година биле удрени темелите на две големи македонски држави - Прилепското Кралство на Димитриј Волкашин и Серската држава на Јован Углеша. Согласно со изворните податоци, авторот доаѓа до заклучок дека Волкашин дошол до кралската титула по пат на узурпација (1362/3), а Углеша во истиот период ја добил деспотската титула. Нивното издигнување било потпомогнато од македонските феудалци и од царицата Елена, која влијаела на Урош V да му ја признае кралската титула на Волкашин и да го признае за

совладетел. Совладетелските односи траеле до 1366 година. За целосната самостојност од српскиот цар сведочат активностите што ги преземале македонските владетели, како што се: издавање грамоти од свое лично име; преговорите на Углеша за црковно помирување, коешто Византија го објавила во 1371 година; самостојната акција на двајцата владетели против Османлиите, која кобно завршила за нив по неуспешната битка на Марица во 1371 година.

Македонија во периодот на османлиската експанзија на Балканот (185-223) е централната тема на глава три во која одделно авторот ги обарботува Маричката битка и Македонија непосредно по битката; Македонските самостојни држави по 1371 година (Прилепското македонско кралство на Крал Марко и државата на Дејанови во периодот на нивното самостојно владеење) и Охридската држава во времето на Андреј Гропа.

Државата на Дејанови била формирана по 1373 година. Со неа управувале двајцата браќа - господин Константин и деспот Јован Драгаш, со мајка им до 1380 година. Потоа на чело на државата останал само Константин Дејанов, кој по кратко самостојно владеење, станал вазал на Османлиите, т.е. во 1386 година.

Во Прилепското македонско кралство биле изразени децентралистичките односи. Со наследната територија, покрај Марко, управувале неговата мајка Елена и брат му Андреј. Од неговата држава успеал да се отцепи Андреј Гропа и самостојно да владее со Охрид. Во периодот од 1386 до 1393 или поточно по паѓањето на Скопје под турска власт, Марко влегол во вазален однос кон Османлиите.

Во четвртата глава (224-243) насловена како „Македонските држави под индиректна и директна османлиска власт“ е обработена проблематиката што се однесува на периодот на вазалното владеење на Константин Дејанов (1386-1395) и Кралот Марко како вазал на Османлиите. Во 1395 година исполнувајќи ги вазалните обврски кон Османлиите, во битката кај Ровине против влашкиот војвода Мирче, последните македонски владетели ја наоѓаат својата смрт. По конечното уништување на нивните држави во Македонија била воведена директна османлиска управа.

Во прилогот (244 - 254) е прикажана историјата на Охридската архиепископија во XIV век. Акцентот е ставен на три важни прашања поврзани со архиепископијата во овој период, и тоа: границите на нејзината дијецеза, канонската положба и нејзиното искористување од световните владетели за политички цели.

Завршните зборови изнесени во заклучокот претставуваат сумарен приказ на најновите научни сознанија и заклучоци до кои

дошол самиот автор, детално и опширно елаборирани во веќе наведените четири поглавја.

Излегувањето на овој труд од печат има непроценливо значење за македонската средновековна историографија и посебно за историографијата на Македонија во XIV век, бидејќи во голем дел го пополнува хијатусот што постоеше во изминатите години за наведениот период.

Јазикот и стилот на авторот е концизен и јасен, а мислата тече во логичен континуитет, запазувајќи го методолошки докрај предметот на истражувањето без непотребно обременување на текстот. Сево ова го прави делото достапно како за научните работници и студентите по историја, така и за пошироката читателска публика, љубопитна да се нурне во историското минато на бурниот македонски XIV век. М-р Габриела Симонова